

## KENDİ KELİMESİNİN KURDUĞU YAPILAR DUYGU KODLAYABİLİR Mİ?<sup>1</sup>

Ali Fuat ALTUNTAŞ\*

**Öz:** İnsanlığın var olduğu andan itibaren tanımlanabilen, dil-zihin çerçevesinde oluşan duygular kişisel tecrübe temelinde şekillenir. Dolayısıyla karmaşık, çok boyutlu, disiplinler arası ve her dilde varlığı bilinen duyguların ifade edilmesi oldukça güç bir durumdur. Ruhsal bir ulam olan duygular, insan zihninde bir görüntüye oturtulamayan soyut kavramlar dizisidir. Söz konusu soyutluk sözlüksel/söz dizimsel kodlayıcılarla aktarılabilir. Bu çalışmayla sözü edilen kodlayıcılardan bir tanesinin de kendi ulamının oluşturduğu kalıp ifadeler olduğu ve bu ifadelerin hangi duyguları kodlayabildiğinin gösterilmesi amaçlanmaktadır. Kalıp ifadeler Oğuz Atay'ın Tutunamayanlar romanı özelinde taranmış ve elde edilen verilerin duygu değeri taşıyıp taşımadığı tartışılmaya çalışılmıştır. Bu bağlam doğrultusunda disiplinler arası çalışmalarla evrensel değer kazanmış ve üzerinde tartışması en az bulunan temel duygular belirlenmiştir. Duygu değeri olduğu düşünülen kendi sözcüğünü içeren ifadeler, belirlenen temel duygular başlığı altında sınıflandırılmıştır.

**Anahtar Sözcükler:** Dönüşlülük zamiri, Duygular, Tutunamayanlar.

### *Can Structures Formed by the Word Kendi Encode Emotions?*

**Abstract:** Emotions, which have been observable since the beginning of human existence and are shaped within the framework of language and mind, are shaped on the basis of personal experience. Therefore, it is very difficult to express emotions that are complex, multidimensional, interdisciplinary and known to exist in every language. Emotions, as a spiritual category, consist of a series of abstract concepts that cannot be visualized in the human mind. This abstractness can be conveyed through lexical/syntactic encoders. This study aims to demonstrate that one of these encoders is the formulaic expressions formed by the kendi category and to identify which emotions these expressions can encode. Formulaic expressions were scanned in the context of Oğuz Atay's novel Tutunamayanlar, and it was tried to discuss whether the data obtained had emotional value or not. In this context, the basic emotions, which have gained

<sup>1</sup> Bu çalışma, Altuntaş, A.F. (2022). Oğuz Atay'ın Tutunamayanlar Romanında Duygu Kodlayıcıları. (Doktora tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bolu. adlı tezden üretilmiştir.

\* Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, aaltuntas@bandirma.edu.tr, 0000-0002-3063-4835, Balıkesir/ Türkiye.

*universal value through interdisciplinary studies and are the least debated, are taken as a basis. Expressions containing reflexive pronouns, which are considered to have emotional value, are classified under the title of basic emotions.*

**Keywords:** Reflexive Pronoun, Emotions, Tutunamayanlar.

## Giriş

Yaygın kullanım nosyonu *dönüşlülük zamiri* olan *kendi* ile ilgili tarihsel süreçte birçok çalışma yapılmıştır. Hemen her dil bilimsel ulam gibi tanımlanmaya, çözümlenmeye çalışılmış özellikle de anlamsal ve işlevsel olarak çok boyutlu yapısına dikkat çekilmiştir. Tek başına kullanıldığında oluşan anlamsal ve işlevsel boyutunun derinlemesine işlenmesiyle birlikte ana unsur olarak bulunduğu sözcük öbeklerinin durumu da ayrıntılarıyla ele alınmıştır.

### 1. Kendi Sözcüğü

*Kendi* ile ilgili yapılan alan yazın taramasından birden çok veri elde edilmiştir. Elde edilen veriler başta leksikolojik olmak üzere Eski Türkçedeki kullanımından örnekler içermektedir. *Kendi* ile ilgili yapılmış çalışmalara şu örnekleri verilebilir:

İngilizce karşılığı *reflexive pronoun* olan terim, Osmanlı Türkçesinde *zamir-i mutavaat/mutavaat zamiri* terimleriyle karşılanmaktadır. Türk dilinde dönüşlülük zamiri olarak adlandırılan *kendi* sözcüğünün Oğuzca bir sözcük olduğu düşünülmektedir. Clauson Türk dili üzerine hazırladığı etimolojik sözlükte *kendi* sözcüğünün tarihsel süreçte geçirdiği morfolojik değişiklikleri örneklerle aktarmaktadır (1972, s.728-729). İyelik eklerini alarak kişilerin öz varlığını anlatır şeklinde *kendi* sözcüğünü tanımlayan Gülensoy, sözcüğün kökenini ise şu şekilde göstermektedir:

*Kendü öz > Kendüz > Kendü > kendi.*

*Kentü > kendü > k(>g)endi(>ü) > kendi.*

Eski Türkçede *kentü* (*kendü > kendi*), Eski Anadolu Türkçesinde *kendüz/kendöz* şeklinde öz zamiriyle beraber kullanıldığını söylemektedir (2011,s.496).

Şahıs zamirlerinin pekiştirilmesi sürecini, Türkçede (ilk hecesi vurgulu olan) *kendi* kelimesine iyelik eklerinin eklenmesiyle gerçekleştiğini aktaran Deny, sözcüğün Eski Osmanlıcada *gendi* şeklinde kullanıldığını söylemektedir. Sözü ettiği eklemeyi *gendi+öz+iyelik eki* [gendözüm...vs.] yapısıyla aktaran Deny, çalışmasında *kendi* sözcüğünün kullanım çeşitliliğini de maddeler hâlinde aktarmaktadır (2012, s.200-202). *Kendi* ile ilgili etimolojik çözümler dışında gramer ve sözlük çalışmalarında da farklı tanımlamalar/açıklamalar yer almaktadır.

Gabain, genellikle *bizzat* şeklinde tercümesi yapılan *öz* ve *käntü* dönüşlü sözcüklerinin cümlenin asıl şahsına bağlandığını ve isim/sıfat görevlerinde kullanıldığını ifade etmektedir. *Öz* sözcüğü için *bizzat, kendi, mahiyet, şahıs, hayat, (n ağzında da: vücut)* anlamlarını verir. *Käntü* sözcüğü için ise *kendi, bizzat, şahıs, bu* şeklinde karşılıklar gösteren Gabain, konu edilen sözcüğün çokluk/iyelik eklerini alabildiğini örneklendirmektedir. Gabain ayrıca sözcüğün çift olarak söylenmesi durumunda (*adruk uzlar käntü käntü uz işin işläyür – çeşitli ustalar (her biri) kendi işlerini yapar*) öz sözcüğündeki anlamı verdiğine dikkat çekmektedir (2007, s.73-74).

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük'te dönüşlülük zamiri, "*Kişi kavramını pekiştiren kendi sözü: Ben kendim aldım.*" şeklinde tanımlanmaktadır. *Kendi* sözcüğü için ise "*İyelik ekleri alarak kişilerin öz varlığını anlatmaya yarayan dönüşlülük zamiri, zat*"

başta olmak üzere dört farklı tanımlama yapılmaktadır. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük'te *kendi* sözcüğüyle ilgili on adet birleşik kelime verilmektedir ayrıca seksen bir adet atasözü, deyim, birleşik fiil ve kalıp söz açıklanmaktadır (Türkçe Sözlük, 2011, s.715,1386). Vardar, hazırlamış olduğu *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*'ünde ilgili kavramı dönüşlü adıl maddesinde "*Kişi kavramını güçlendirerek belirten adıl. Türkçede dönüşlü adıl kendi'dir.*" şeklinde açıklamaktadır (2002, s.82).

Karağaç dönüşlülük zamirini, "*adları farklılık gösteren kişi veya varlıkların özlerine, içlerine işaret eden ve söz içinde yapılan işin yapana döndüğünü anlatan ve kişi kavramını pekiştirerek belirten zamirler*" olarak tanımlamaktadır (2013, s.337). Topaloğlu, hazırlamış olduğu *Karşılaştırmalı Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*'ünde söz konusu terim için yapılan hemen her çalışmayı karşılaştırmalı olarak incelemekte ve "*kişi kavramını güçlendirerek belirten ve iyelik eki alarak bütün kişileri karşılayan kendi zamiri*" şeklinde bir tanım önerisi getirmektedir (2019, s.54). Çotuksöken hazırladığı sözlükte dönüşlü zamir kavramı için, "*Kişi kavramını pekiştirerek belirten, iyelik eki alarak bütün kişileri karşılayabilen kendi zamiri.*" şeklinde bir tanımlama yapmakta ve *kendi* ulamının görevsel/anlamsal çeşitliliğine değinmektedir (1992, s.56).

Sağır, *kendi* sözcüğünü bir çeşit şahıs zamiri olarak kabul etmektedir. Tek başına veya başka bir şahıs zamiriyle birlikte güçlü bir anlatım özelliğine sahip olduğunu "*Ben kendim hazırladım.*" örnek tümcesiyle aktarmaktadır. Ayrıca ilgili sözcüğün zamir olabilmesinin şartını çekime girmesine bağlamaktadır: *kendim, kendiniz...vs.* (1993, s.89-90).

Banguoğlu, "*Yapılan işin yapana döndüğünü gösteren veya söz içinde öncülü kişiyi daha ziyade belirtmeye yarayan zamirlere denir.*" şeklinde dönüşlülük zamirini tanımlamakta ve üç farklı yapı özelliğiyle birlikte altı farklı kullanım alanını örneklerle açıklamaktadır (2007, s.364-366). *Kendi* sözcüğünün çok boyutluluğuna dikkat çeken bir başka araştırmacı olan Durak, "*Anlam açısından kendi sözcüğüyle, diğerlerini dışlama, sözü edilende yuvalanma hatta zaman zaman bir yüceltme anlatılır.*" şeklinde bir açıklama yapmaktadır. Durak ayrıca *kendi* ulamının çok işlevli yapısından dolayı raflanmasının oldukça güç olduğuna değinmekte ve isim, sıfat, zamir, zarf görevlerinde kullanım alanı bulduğuna vurgu yapmaktadır (1988).

Dönüşlülük zamirleri başlığı altında konuyu irdeleyen Ergin, bu tip zamirlerin asıl şahıs zamirlerinden daha güçlü daha katmerli bir ifade yapısına sahip zamirler olduğunu aktarmaktadır. Dönüşlülük zamiri olarak gösterdiği *kendi* ulamı için, tek başına kullanıldığında *asıl, öz* anlamında kullanılan bir isim olduğunu ve belirli ekler alabildiğini aktarmaktadır (1992, s.272). Demir, söz konusu kavramı "*Bahsedilen şahıs veya şahıs zamirini pekiştirerek belirten ya da yapılan işin yapana dönüştüğünü gösteren sözcüklere dönüşlülük zamiri denir.*" ifadesiyle tanımlamaktadır. Tarihsel süreçte *kendi* sözcüğüyle birlikte *öz* sözcüğünün de dönüşlülük zamiri olarak kullanıldığını ancak *kendi* biçiminin tüm Türk dünyasında yaygın olmasına rağmen *öz* biçiminin Azerbaycan Türkçesi ve onun etkisinde kalan Türkiye'nin doğusunda daha sık kullanıldığını vurgulamaktadır. *Kendi* ulamının belirtili/belirtisiz isim tamlamalarında (*kendi* kitabın, *kendimin* kitabı... vs.), ikileme şeklinde (*kendi kendine* çok güveniyor... vs.) kullanılması gibi yedi farklı görevsel ve anlamsal boyutuna değinmektedir (2018, s.62-63). Türk dilinin tarihsel dönemlerinde dönüşlülük ifadesi olarak *öz* ve *kentü* (>*kendü*>*kendi*) sözcüklerinin kullanıldığını aktaran Doğan ise, her iki sözcüğün benzer görev ve anlamlarda Eski Oğuz Türkçesinde kullanıldığını söylemektedir. Bu Türkçeden

gelişen lehçelerde *öz* ve *kendü* zamirlerinin sınırlarında nüanslar olduğunu, *öz* zamirinin Azerbaycan sahasında *kendü* zamirinin ise Türkiye (Osmanlı) sahasında yerleştiğini aktarmaktadır. Doğan ayrıca dönüşlü zamirlerin tipolojik açıdan özel zamir biçimleri olarak nitelendirildiğini ve bu tip zamirlerin gönderim yaptığı öncülün sınırlı bir söz dizimsel alanda görülebildiğine dikkat çekmektedir (2019).

Dönüştürülük zamirlerinin şahıs zamirlerinden daha kuvvetli bir anlam/anlatım gücüne sahip olduğunu ve şahıs zamirlerini katmerli kılmaya yarayan pekiştirilmiş bir tür şahıs zamiri olduğunu ifade eden Korkmaz, dönüştürülük zamiri teriminin kullanılmasının nedenini yapılan işin yapana dönüşünü gösteren bir işlev yüklenmiş olmasına bağlamaktadır. Korkmaz ayrıca *kendi* sözcüğünün temelde “*kendi, öz*” anlamına gelen bir ad olduğunu ve iyelik eklerinin yardımıyla zamire dönüştüğünü vurgulamakta ve söz konusu açıklamaları dokuz ayrı madde başında detaylandırmaktadır (2009, s.414-420).

Karataş çalışmasında söz konusu kavramı, “*Şahıs zamirlerinden daha güçlü bir anlam taşıyan ve bu özellikleri ile de pekiştirilmiş bir tür şahıs zamiri olarak nitelendirilebilecek dönüştürülük zamiri, şahısların ‘aslını’ veya ‘özünü’ bildirir.*” şeklinde tanımlamakta ve Türkiye Türkçesindeki dönüştürülük zamirinin temelde ad olan ve iyelik ekleri vasıtasıyla zamire dönüşen *kendi* sözcüğü olduğunu aktarmaktadır (Karataş, 2019, s.385). Söz konusu ulamı şahıs zamirleri başlığında irdeleyen Erdem, Karataş & Hirik; *kendi* sözcüğünün aldığı iyelik eklerine göre farklı şahısları karşılamak için kullanılabilirdiğinden ve yerini tuttuğu şahıs zamirleriyle birlikte aynı tümce içerisinde yer aldığı zaman pekiştirme görevinde bulunduğundan söz etmektedirler (2015, s.393). Dönüştürülük zamiri olan *kendinin*, şahıs zamiriyle aynı işlevde olduğunu ifade eden Böler; kişilere atıfta bulunduğunu, bu bağlamda dönüştürülük zamiri yerine genellikle şahıs zamirinin getirilebildiğini vurgulayarak sekiz ayrı maddede ilgili konuyu örneklerle detaylandırmaktadır (2021, s.105-109). Baydar, *kendi* ulamının pekiştirme anlamını/görevini, “*Pekiştirilmiş, pekiştirmeli özne, çok temkinli yaklaşılması gereken bir konudur. Çünkü kendi zamiri bazı kullanımlarda özneyi pekiştiriyormuş gibi görünürken bazı kullanımlarda fiilin anlamını tamamlayan bir unsurmuş gibi görev yapabiliyor.*” ifadesiyle aktarmaktadır (2014, s.24 -25).

Türkiye Türkçesi ağızlarındaki dönüştürülük zamirinin kullanımına vurgu yaptığı çalışmada Ay, *kendi, öz, şahıs zamiri + şahıs zamiri + hal eki* olmak üzere üç farklı şekilde tanımlandığını aktarmaktadır. Oğuz grubu Türk lehçe ve şivelerinde karakteristik olarak *kendi* kelimesinin kullanıldığını ifade eden Ay, Türkçenin tarihsel sürecinde tonlulaşması beklenen (*gendi, gendin... vs.*) sözcüğün tonsuz şeklinde (*kendi, kendin... vs.*) kullanıldığını ifade etmektedir. Yazı dilimizde var olan *kendi* zamirinin ağızlarımızda yazı dilimizden farklı pek çok alomorf ile kullanıldığını da vurgulamaktadır (2013). Ağız araştırmalarında *kendi* dönüştürülük zamirini konu alan başka bir çalışmada Arslan Erol, Anadolu ağızlarının bazılarında işaret zamiri fonksiyonuyla kullanıldığını dikkat çekmektedir (2010). Dil göstergeleri olan sözlerdeki gösteren gösterilen ilişkisi temelinde zamirlerin asıl söz/yardımcı söz içerisindeki yerini incelediği çalışmasında Ceritoğlu, dönüştürülük zamirleri için “*Kişi zamirleri gibi öncülleri olan nesnelere veya onların adlarını konuşan, dinleyen adı geçen veya bunların dâhil olduğu topluluklar şeklinde temsil eder. Kişi zamirlerine göre daha vurgulu bir temsil kabiliyetleri vardır.*” yorumlamasında bulunmaktadır (2014). *Kendi* sözcüğünün başta *öz* ve *asıl* olmak üzere *nefs, derun, bizzat, bahusus, özellik ve tekit* gibi fonksiyonları olduğunu aktaran Güven, dönüştürülük anlamını veren örneklerinde bir sınırlılık olduğuna vurgu yapmakta ve söz konusu kavramı tarihsel sürecindeki değişimine, pragmatik yapısına, isim/zamir

görevlerinde kullanımına, morfolojik ve etimolojik çözümlemesine kadar ayrıntılı şekilde incelemektedir (2015).

Kutadgu Bilig özelinde dönüşlülük zamirlerini ele alan Toprak, genel anlamda bağımsız birer birim gibi algılanan dönüşlülük zamirlerinin düşünülmediğinin aksine anlamı doğrudan etkilediğine, değiştirdiğine ve hatta kalıp ifadeler içerisinde yer bulduklarına vurgu yapmaktadır (2016). Dönüşlülük zamirlerinin genellikle zamir başlığı altında değerlendirildiğini ancak diğer zamirlerden işi yapan veya işten etkilenen kişiyi pekiştirerek şahıs kavramını öne çıkartma özelliğiyle farklılık yarattığını belirten Temel, Doğu Türkçesinde kullanılan *öz* zamirinin oluşturduğu sözcük öbeklerinin görevlerini üç ana başlık on bir de alt başlık altında sınıflandırmaktadır (2019).

Söz konusu kavramı söz dizimi altında ele alan Öztekten, iyelik eki aldığı veya almadığı olasılıklarını birlikte gözeterek *kendi* sözcüğünün yapısına ve kullanım alanına göre söz dizimsel yapı içerisinde özne görevinde kullanılabilmesi durumu örneklerle açıklamaktadır (2007). Türkiye Türkçesinde kullanılan *kendi* ve *kendisi* sözcüklerini morfo-sentaktik düzlemde incelemiş olan Koşaner ise, taradığı bin iki yüz altmış bir örnek cümleden dört yüz üç tanesinde *kendi* sözcüğünün dönüşlülük zamiri işlevinde olduğunu, yalın olarak kullanımına bakıldığında ise genellikle niteleme ve pekiştirme işlevinde olduğunu göstermektedir (2005). Konuya farklı bir bakış açısıyla yaklaşan Gökdag, tipolojik açıdan dünyadaki dillerde sayı ve dönüşlülük ifade eden sözcüklerin beden/bedenin parçasıyla ilgili olduğunu bu bağlamda Türk yazı dillerinde de dönüşlülük zamirlerinin insan bedeni ile olan ilişkisinin bariz olduğunu vurgulamaktadır. Türkiye Türkçesinde *kendi* sözcüğüyle birlikte “baş” sözcüğünün kullanıldığını (*kendi* başına... vs.) ve *baş* kelimesinin *kendi* sözcüğünün sinonimi olduğunu dolayısıyla dil-beden ilişkisi içerisinde dönüşlülük zamirlerinin bağlantılı olduğuna dikkat çekmektedir (2011). Aydınoglu analize dayalı olan çalışmasında konuyu farklı açıdan değerlendirmekte ve temelde *kendi* dönüşlü yapısının kullanım yaşının iki yaşından itibaren var olduğunu nicel veriler ışığında göstermektedir. Ancak yaş ve cinsiyet faktörlerinin çelişen bulgular da içerdiğinden *kendi* dönüşlü yapısının belirli bir edinim modeline sahip olmadığını vurgulamaktadır (2014).

Çalışkan’ın *kendi* sözcüğü üzerine tür ve işlev odaklı bir çalışmasında ilgili konudaki mevcut literatürün değerlendirmesini yaparak *kendinin* kaç farklı dil bilgisel bağlamda kullanıldığını ortaya koymaktadır (Çalışkan, 2024).

*Kendi* fonemi ile ilgili yukarıda sıralanan çalışmalar incelendiğinde genel itibarıyla dönüşlülük zamiri adı altında ele alındığı tanıklanabilmektedir. Farklı bakış açılarıyla ele alınan çalışmalar için bazı ortak noktaların göze çarptığı da açıktır. Bu bağlamda tanımlardaki benzer ifadelerden, alabildiği eklere, söz dizimsel yapı içerisindeki görevlerine kadar birçok noktada fikir birliğinde bulunduğu yorumu yapılabilmektedir.

## 2. Duygu nedir?

Kendine özgü ve sağlam bir alt yapıyla oluşturulmuş dil olgusunun, insanın hazır bulunmuşluklarından birisi olduğu düşünülmektedir. Dil, insanı insan yapan önemli niteliklerdendir. İnsanın düşünce ve isteklerini bütün ayrıntılarıyla dilediği ölçüde aktarmasına olanak tanır. Dil, bir toplumun ya da herhangi bir bireyin kendi duygularını ya da fikirlerini belirli sesler/semboller kullanarak ifade ettiği sistemidir. Konuşma da yazma da dilin birer temsilcisidir ve her ikisi de fizikî olarak anlaşılabilirler (Hirik, 2018, s.6). Dolayısıyla dil ile düşünce arasında sıkı bir ilişkinin varlığı görülmektedir (Aksan, 2003, s.11). Yapısı gereği sadece usçu bir varlık olmayan insan, dil aracılığıyla, tasarımı

oluşturulmuş somut kavramları anlama hizmet eden dilsel göstergeler sayesinde ortaya çıkartabilmektedir. Bu bağlamda insan, zihindeki fenomenleri iletişim sürecinde olduğu bireylere dilsel göstergeler sayesinde veya kendi kaleminden çıkan sözlüksel, söz dizimsel yapılarla aktarabilmektedir. Söz konusu iletişim sürecinde insan, zihninde tam anlamıyla oturtulamamış, bulanık durumda olan görüntüleri de yani soyut kavramlar dizisini de dilsel göstergelerle aktarabilmektedir. Oldukça karmaşık, çok boyutlu, hemen her dilde tanıklanabilen, disiplinler arası ve ruhsal bir ulam olan duygular; belirli dilsel göstergelerle aktarılan soyut kavramlardan bir tanesi olarak kendisinden sıkça söz ettirmektedir.

İnsan, dünyaya gelme, dünyada var olma ve dünyadan gitme süreci içerisindedir. Duygular bu süreç içerisinde aralıksız devam eden, dil-zihin çerçevesinde gelişen soyut kavramlardır. Bu çerçevede duygular günlük deneyimlerin bir sonucu ve vazgeçilmez bir parçası olduğundan insanın temel bileşenleri arasında yer almaktadır. Yani duygular, insanın çevresiyle iletişiminde, yeni ilişkiler kurmasında ve en önemlisi tüm yaşam deneyimlerini anlamlandırmasında/adlandırmada en temel rollerden birisine sahiptir. “*Duygu bireysel olarak yaşanır: Kişinin iç dünyasında yaşadıkları, onun kendisi kadar hiç kimse bilemez. İçinde yaşadığı duygunun psikolojik ve fizyolojik etkilerini kişi yorumlayarak aktarır. İnsanın iç dünyasını yorumlayan araçların başında ise dil gelmektedir*” (Hacızade, 2012, s.1). Dolayısıyla insanın, iç dünyasıyla maruz kaldığı dış dünya arasındaki ilişki dilsel göstergelerle sağlanır ve böylece içerisinde bulunulan duygu durumu doğru ifadelerle aktarılabilir ve anlamlandırılabilir hâle gelir. Bu noktadan hareketle en temel anlamıyla duygular için, içsel deneyimlerin fizyolojik, zihinsel, davranışsal tepkilerle ortaya çıkışıdır denilebilir. Her ne kadar genel çerçevesi hakkında yorumlamalarda bulunulabilse de “Duygu nedir?” sorusunun basitçe cevaplanabileceği düşüncesi bir hata olarak görülmektedir. Çünkü temel konu ve sorunlarından birisi olan duygular hakkında psikologların, nörologların, sosyologların ve hatta davranış bilimcilerin tartışmasız ve üzerinde karar kılınmış bir tanımda yuvalanamadıkları görülmektedir. Yelpazesinin genişliği, alt başlıklarının sınırsızlığı, çok yönlü yapısı, tanım veya sınıflandırmada kullanılan farklı ölçütleme teknikleri “Duygu nedir?” sorusu için disiplinlerin ve araştırmacıların uzlaşması ortamı sağlayamama nedenlerindedir. Duyguların tanımlanmasında, yapısı ve çeşitlerinin tespit edilmesinde uygulanan katı bilimsel analizle birlikte yapılan sınıflandırmalar da sorun olarak devam etmektedir. “Duygu nedir?” sorusu onunla doğrudan ilintili olan “*beynin yapısı, duygusal zekâ, mental süreç, temel duygular... vs.*” kavramlarına da açıklama getirilme durumunu doğurduğundan çok boyutlu bir yapı ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı bu sorun veya kavramlara açıklama getirmek olmadığından genel itibarıyla duygu kavramına ve temel duyguların belirlenişine değinmenin yerinde olacağı düşünülmektedir.

Son dönem çalışmalarında öne çıksa da görece yeni olmayan duyguların, başta antik Yunanlılar olmak üzere batı dillerinde söz varlığı unsurlarından birisi olarak var olduğu bilinmektedir. Aristoteles duyguları eski Yunanca *pathe* terimiyle karşılamakta ve “*İnsanların hükümleriyle alakalı görüşlerini değiştirmemelerine sebep olan bütün o duygulanımlardır ve bunlara – aynı şekilde öfke, acıma, korku ve benzer tüm duygularla bunların karşıtlarına da – haz ile acı eşlik eder.*” ifadesiyle açıklamaktadır (1926, s.173). Goleman, duyguların bireyleri harekete geçiren dürtüler olduğunu söylemektedir. Duygu (emotion) sözcüğünün etimolojisini Latince hareket etmek anlamına gelen “*motere*” sözcüğüne “*e-*” ön eki getirilmesiyle açıklamaktadır. “*e-*” ön eki uzaklaşmak anlamını

ortaya çıkarttığından her duygunun bir harekete yönelttiğini ifade etmektedir (2011, s.32). İngilizcede yaygın olarak *emotion* ve *feeling* kavramlarıyla karşılanan duygu kavramı, Türkçede *his*, *heyecan* kavramlarıyla da karşılanmaktadır. Birçok disiplinin ana veya alt kavramlarından olan duyguların, çok boyutlu yapısı bu durumu ortaya çıkartmaktadır. Hislerin süreç içerdiği, duyguların ise hareket bildirdiği düşünülmekte ancak bilim dünyasında kabul gören kavramın duygu olduğu yapılan çalışmalardan tanıklanmaktadır. Söz konusu ayırım veya benzerlikleri Yıldız detaylı şekilde incelemekte, hazırlanmış olduğu tabloyla da söz konusu kavramları tek çatı altında göstermektedir (2016, s.220-221).

Descartes, duygular için ruhun algı, his ve heyecanları olduğunu ifade etmektedir. Zerrelerin özel uyarılmaları sonucu meydana geldiğini ve onlardan beslendiğini söylemektedir. İnsan beyninde küçük bir guddenin varlığından ve ruhun işlevlerini bu bölümde gerçekleştirdiğinden söz etmektedir. Dolayısıyla ona göre ruhun asıl yerinin beynin ortasında bulunan bu guddedir (2015, s.65-75). Son dönem teknolojik ilerlemelerle bütünleşik nörolojik çalışmalar yürüten LeDoux da Descartes ile benzer bir açıklamada bulunmaktadır. Ona göre beynin ortasında bulunan *amigdala* duygusal zihnin yani duyguların temel taşıdır. *Amigdala* sinir ağları sayesinde duygulanıma ihtiyaç duyulduğunda, beynin büyük bir bölümünü kontrol ettiğini ve yönlendirici konumda olduğunu aktarmaktadır. (2020, s.185-207).

Duyguların bireyin yaşantısı içerisinde oryantasyon ve kavrayış sağladığını öyle ki yaşantı içerisindeki yerine dair bilgiler de verdiğini vurgulayan Solomon, “*İlgimizi neyin çektiği ya da bizi neyin cezbediği, kime âşık olduğumuz, bizi neyin kızdırdığı, neyin harekete geçirdiği, neyin sıkıdığı... bunların hepsi bizi tanımlar; bir karakter sahibi kalar ve bizim kim olduğumuzu belirler*” şeklinde açıklamada bulunmaktadır (2016, s.11). Cüceloğlu, “*Yaşamı yaşamaya değer kılan şey duygulardır.*” ifadesiyle Solomon’un açıklamasını adeta özetlemekte ve duyguların birey için önemini vurgulamaktadır (1997, s.262). Bu bağlamda, bireylerin duygular vasıtasıyla hayat stratejileri kurarak yaşantılarına devam ettiği ve onu anlamlandırabildiği söylenebilmektedir.

Morgan, duygu kavramını, derin uykudan yüksek gerilim haline kadar değişebilen uyarılmışlık durumu yani fiziksel olarak ölçülebilen fizyolojik ve bedensel hal, yaşantı veya hisse karşı farkındalık düzeyi, bireyi harekete geçiren bir kuvvet olarak açıklamaktadır (1991, s.213). Tutar, Morgan ile benzer bir görüş ileri sürerek duyguların, bilinç ve bedenin uyarılmasıyla ortaya çıktığını söylemektedir: “*Duygular genel olarak fizyolojik ve bilişsel öğelere sahip ve davranışı etkilemeye dair duyumlardır. Duygu, duyularla algılama, his, belirli nesne, olay veya bireylerin insanın iç dünyasında uyandırdığı izlenimlerdir. Kendine özgü bir ruhsal hareket ve hareketlilik halidir.*” (2015, s.395).

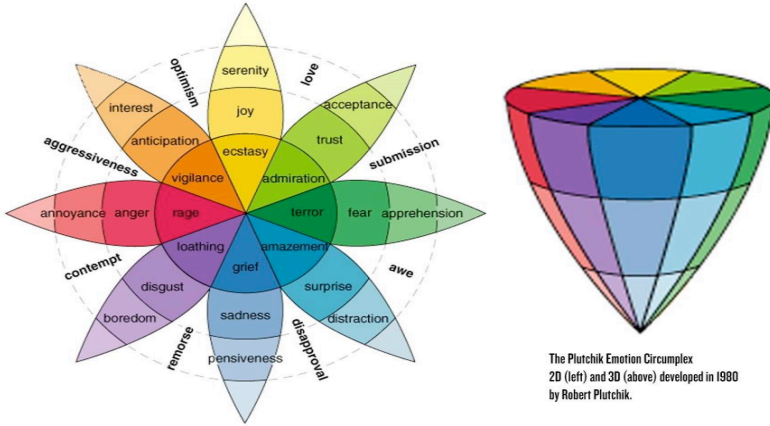
Duygu kavramı hemen her dilde var olduğundan kullanım alanı da buna bağlı olarak çok genişlemektedir. Bu nedenle farklı anlamlar kazanmakta ve tanımlanması oldukça zor olmaktadır. Yukarıda tekrara düşme kaygısı gözetildiğinden sınırlandırılarak verilen çalışmalar incelendiğinde bireylerin oluşturduğu kültür içerisindeki etnik yapılar, eğitim seviyeleri, sosyal ve ekonomik durumlar gözetilmeksizin her bir duygunun ortaya çıkmasında bazı doğal süreç ve sebeplerin var olduğu görülmektedir. Bu noktada net bir duygu tanımı yapmaya çalışmanın sorun olarak kalmaya devam edeceğinden duygu nosyonu içerisinde kalan ulamların üzerinde uzlaşa sağlanmasının dolayısıyla karakteristik özelliklerin belirlenmesinin daha doğru olacağı önerilmektedir. Karmaşık

bir bütün olan duygu kavramı içerisinde yer bulan ve görece tartışmaya daha az konu edilen temel duygu kavramı dikkat çekmektedir.

## 2.1. Temel Duygular

Duygu kavram alanı içerisinde önemli bir yeri bulunan temel duygu ulamı, irdelenen konuların başında gelmektedir. Dip noktalara kadar tartışılan konuların başında ise temel duyguların var olup olmadığı gelmektedir. Başka bir bakış açısıyla temel duygular var ise “Kaç tane temel duygu vardır?” sorusu akla gelmektedir. Temel duygular tespit edilirken farklı disiplinlerde farklı ölçme/sınırlama yöntemleri kullanıldığından hangi kavramların temel duygu başlığı altında olacağından kaç adet oldukları konusuna kadar birçok tartışma yıllardır süregelmektedir. Bütünüyle kişisel olduğu düşünülmekte birlikte, mental süreçlerle de yakından ilişkisi olduğu belirlenen duygular, ortaya çıkış nedeni, süreci, çeşitleri, bireyler üzerindeki etkisi, fiziksel veya davranışsal sonuçları gibi birçok ölçüte göre sınıflandırılmaktadır. Tüm bu faktörler gözeticilerle yapılan çalışmalar incelendiğinde temel duyguların belirlenebileceği düşünülmektedir.

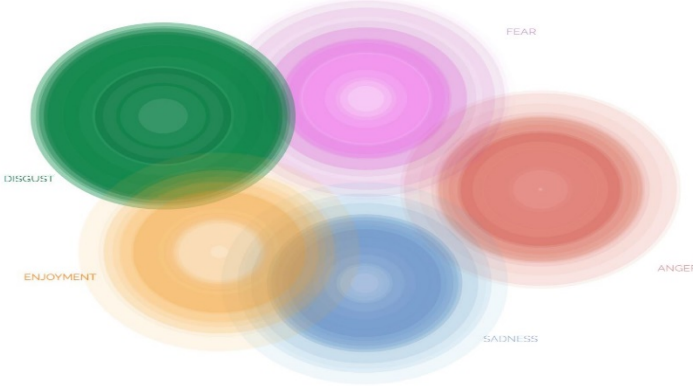
Tanınmış psikologlardan Plutchik, duyguların, his, davranış, itici kuvvet, fizyolojik değişiklikler ve kontrol gibi birçok unsurdan meydana geldiğini söylemektedir. Duyguların aynı zamanda karışık durumlardan meydana geldiğini dolayısıyla da duyguları ölçmenin ve sınırlarını belirlemenin zorlu bir süreç gerektirdiğini vurgulamaktadır (1994, s.139). Duygu çarkıfeleği, duygu papatyası şeklinde çevirileri yapılan bir yapıyla duyguları sınıflandıran Plutchik, 8 temel duygunun varlığından söz etmektedir. Duyguların, çeşitli kombinasyonlarla yeni duyguları ortaya çıkarttığından, karşıt duyguların varlığından ve renklerin yoğunluğuna göre de duygu değerinin arttığından söz etmektedir.



Şekil 2.1.1. Robert Plutchik'in Duygu Çarkıfeleği

Duyguların yüz ifadeleriyle ilişkisini araştıran psikolog Ekman'a göre duygu, bireylerin kişisel geçmişlerinden etkilenen bir süreç içermektedir. Duygular üzerine oldukça fazla çalışma yapmış olan Ekman'a göre 7 temel duygu bulunmaktadır: “*öfke, hor görmek, iğrenme, zevk, korku, üzüntü, sürpriz*” (<https://www.paulekman.com/universal-emotions/>). Ekman edindiği deneyimlere dayanarak duygu atlası da hazırlamıştır. Ancak bu atlasla daha önce ileri sürdüğü bilgileri güncellemekte ve bu bağlamda önerdiği 7 temel duygunun aksine 5 temel duygunun analizini yapmaktadır: “*Anger(öfke), Fear(korku), Sadness(üzüntü), Disgust(iğrenme), Enjoyment(zevk)*” (<https://atlasofemotions.org/#continents>).





**Şekil 2.1.2. Ekman'ın Temel Duygu Tablosu**

Descartes, bireyin iç dünyasında var olan yaşantıların nedeninin ruh mu yoksa beden mi olduğunu sorgulamaktadır. Descartes duyguları, parçaların yani dışsal uyarılmaların beynin orta noktasında bulunan küçük zerreyi uyarması sonucu ortaya çıkan çalkantılar olarak değerlendirmektedir. Bu nedene bağlı olarak “*hayret, sevgi, nefret, arzu, sevinç, keder*” olmak üzere 6 temel duygunun var olduğundan ve diğer duyguların bu 6 temel duygudan türediğinden söz etmektedir. (2015, s.13).

Bilişsel dilbilim temelinde hazırlanan çalışmada Hacızade’ye göre “*sevinç, üzüntü, sevgi, tikslenme, korku, öfke, utanç, hayret*” olmak üzere 8 adet temel duygu vardır. Renk, insan vücudu, ısı, ışık... vb. şeklinde farklı ölçütler gözeterek belirlediği duyguları metaforik açıdan da ele alarak örneklendirmektedir (2012). Son dönem çalışmalardan birisini bilişsel temelde Eski Türkçe organ adlarıyla kurulan deyimler özelinde Karadavut yapmıştır. Karadavut, duyguların kavramsallaştırılması başlığında “*üzüntü, sevgi, arzu, öfke, mutluluk, korku, cesaret, utanç, kibir, saygı*” şeklinde on ana duyguyu incelemektedir (Karadavut, 2023).

Psikolog Adler “*duygular ve heyecanlar*” başlığı altında konuyu irdelemektedir. Ona göre duygular temelde “*İnsanları Biribirinden Uzaklaştıran Duygular*” ve “*İnsanları Biribirinden Yaklaştıran Duygular*” şeklinde ikiye ayrılır. Bu iki ana başlık altında ise “*öfke, keder, heyecanın kötüye kullanımı, tikslenme, korku ve endişe, sevinç, sempati ve sıklıganlık*” şeklinde 8 temel duygu bulunmaktadır (Adler, 2020).

Duygu kavramını, içgüdüsel benliklerin ilettikleri mesajlar olarak değerlendiren Mclaren, kişisel genel ağ sayfasında “*soft, medium, intense*” şeklinde yoğunluk düzeyine göre üç kademe ve 8 ana başlıkta duyguları kategorize etmektedir: “*Anger, Apathy and Hatred*”, “*Shame and Guilt*”, “*Fear, Anxiety, Panic*”, “*Jealousy, Envy*”, “*Happiness, Contentment, Joy*”, “*Sadness, Grief, Depression*”, “*Depression, Suicidal Urges*” (<https://karlamclaren.com/emotional-vocabulary-page/>).

Duyguları olumlu/olumsuz şeklinde sınıflandıran birçok araştırmacı bulunmaktadır. Bu tarz bir ayrımla duyguları iki zıt kategoride sınıflandıran Tarhan, “*Olumlu Duygular*” için 12 adet temel duygu belirlemektedir: “*Sevgi, Güven, Ümit, İyimserlik, Merhamet ve Şefkat, Mutluluk, Estetik duygusu, Sorumluluk Duygusu, Vefa, Adalet, Sabır, Sonsuzluk Duygusu*”. “*Olumsuz Duygular*” için ise “*Bencillik, Gurur, Kibir, Üstünlük Duygusu, Utanç, Şüphe, Kıskançlık, Öfke, Kin, Üzüntü, Nefret*” olmak üzere 11 adet temel duygu vermektedir (Tarhan, 2020).

Temel duyguların tespiti, adlandırılması ve kaç tane oldukları noktasında araştırmacıların hemen hemen bir uzlaşısı noktasında buluştukları görülebilmektedir. Temel duygu başlığı altında incelenen her bir kavramın diğer duyguların varlığına işaret ettiği de çıkartılabilmektedir. Araştırmacıların çalışmalarında kullandıkları terimler/kavramlar incelenirken *yazın çeviride oluşabilecek aksaklık veya hataların önüne geçmek amacıyla doğrudan alıntılama yöntemi* kullanılmaktadır. Böylece şekillerde bulunan kavramlarda, ağ sayfalarından alıntılarda veya duygular için kullanılan terimlerde anlamsal kayba uğramadan doğru şekilde aktarmak hedeflenmektedir. Yukarıda sıralanan açıklamalar/araştırmalar yanında çalışmanın hacmi gözetilerek yer verilmeyen çalışmalar da göz önüne alındığında evrensel olarak kabul görmüş temel duyguların “*korku, öfke, sevgi, sevinç, üzüntü*” olduğu ileri sürülebilir. Ana unsuru *kendi* ulamı olan ve *Tutunamayanlar* romanı özelinde belirlenen duygu kodlayıcıları, önerilen 5 temel duygu çatısı altında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Kodlayıcılar tanıklandıkları bağlam içerisinde kazandıkları anlamsal değere göre ele alınmaktadır. Söz konusu yöntemle *Tutunamayanlar* romanından *kendi* dönüşlülük zamirinin ana unsur olduğu **176 adet kodlayıcı** tespit edilmiştir. Bir noktada neden bu kadar fazla kodlayıcı var sorusu sorulabilir. “*Karşılaşılan olay, durum karşısında her insan benzer duyguları yaşamasına rağmen, şiddet yönünden birbirinden ayrılabilirler*” (Çetinkaya, 2006, s.2) değerlendirmesi yapılmaktadır. Bu nedenledir ki benzer durumlara maruz kalan bireyler farklı duygusal tepkiler verebilir. Buna bağlı olarak bireyler mental süreçlerini açıklamak için de farklı kodlayıcılar kullanabilirler. Dolayısıyla da herhangi bir duygu durumunun, bireyi harekete geçirdiği ve çoğunlukla da bireyin hareket tarzına yön verdiği değerlendirilmesi yapılabilir.

### 3. Oğuz Atay ve *Tutunamayanlar*

Kodlayıcıların tespiti noktasında yazar olarak Oğuz Atay’ın, eser olarak da *Tutunamayanlar* romanının seçiminde birden çok etken rol oynamaktadır.

Söz konusu yazar ve romanın seçilmesinde eserin postmodern bir üslup gözetilerek kurgulanması, Atay’ın başta okur olmak üzere kendisiyle dahi oyunlar oluşturması, aynı söz dizimsel yapı içerisinde farklı konulara değinebilmesi, edebiyatın ana taşlarından olan farklı türleri tek çatıda verebilmiş olması ve toplum bünyesine karışmamış, tutunamamış bir bireyin yaşantısını aktarabilmesi gösterilebilir. *Tutunamayanlar* romanının ana özelliklerinden birisi olarak ironik üsluba sahip olması gösterilmektedir. Atay’ın sahip olduğu ironik üslup bağlam içerisinde hangi duygu değerinin hangi kodlayıcı ile birliktelik kurarak açıklanacağı (*bağlam, örtük, sezdirim, çıkarım, veri sunumu, dolaylı, eksilteli yapılar, temel anlamında kullanılarak ortaya çıkan kodlayıcılar ve dolaylı – mecaz anlamıyla kullanılan kodlayıcılar*) sorununu doğurmaktadır. Her ne kadar kodlayıcıların tespitini ve sınıflandırılmasını zorlaştırırsa da ironik bir dille kaleme alınmış olması *Tutunamayanlar* romanının seçiminde gözetilen bir başka noktadır. Modern yapıtlarda aranan ana özelliklerden birisi çok anlamlılıktır. Okunan söz dizimsel yapıdan tek bir anlam çıkartmanın olanaksız olması çok anlamlılığa işarettir. Çok anlamlılık durumunu tam anlamıyla yansıtabilmesi açısından *Tutunamayanlar* romanının, çalışmaya konu edilen kodlayıcılar açısından da zengin olduğu düşünülmektedir. Bu durum, *Tutunamayanlar* romanın seçilmesinde gözetilen en önemli nokta olarak görülmektedir. Ancak bir noktada kodlayıcıların tespitinde karşılaşılan zorlukları anlamak, Atay’ın üslubu ve romanın ne derece dikkate değer olduğunu görmek adına birkaç noktaya değinmenin yerinde olduğu da açıktır.

*Tutunamayanlar* romanı yazıldığı dönemde gündem olan gelenekselleşmiş kalıpları bertaraf ederek bireyi ön plana çıkartmaktadır. Roman bireylerin ruhsal durumlarını, kendileriyle olan hesaplaşmalarını içermektedir ve Atay bu durumu yeni roman teknikleriyle aktarmaktadır. Ecevit söz konusu yeniliği “*Tutunamayanlar romanını yazmaya başladığında, Türk edebiyatının o güne değin birkaç kez hafifçe aralamasına karşın kimsenin açmadığı bir kapıyı ardına kadar açtığının bilincindedir.*” ifadesiyle vurgulamaktadır (2017, s.232). Atay romancılığı bir biçim sorunsalı olarak görmektedir. Dolayısıyla *Tutunamayanlar* romanını Hegel, Franz Kafka gibi modernist akım yazarlarından referanslar alarak ve kurgu tekniklerini gözeterek kaleme aldığı yorumu yapılmaktadır. Moran bu durumu, “*Edebiyatta iki karşıt eğilim yüzyıllar boyu kendini göstermiştir. Bir yanda okura herhangi bir konuda söyleyecek bir sözü olduğu için yazan ve bu sözü sunuş biçimini yalnızca bir araç olarak kullanıma eğilimi gösteren yazarlar vardır. Beri yanda ise sunuş biçimini asıl amaç sayarken konusunu bir araç olarak kullanma eğilimi gösteren yazarları buluruz.*” ifadesiyle özetlemektedir. Atay’ın konunun yazıya aktarılış şeklini, anlatış yöntemini daha çok önemseydiğini vurgulamaktadır (2008, s.261). Moran ayrıca romanın iç içe geçmiş üç ana öyküden oluştuğunu, ilk olarak gazetecinin yazısıyla birinci öykünün sonra arkadaşını araştırmaya ve anlamaya başlayan Turgut’un öyküsünün en sonda ise Selim’in öyküsünün başladığını ifade etmektedir. Ancak kapanış noktalarında tersine bir sıra izlendiğini önce Selim’in sonra Turgut’un ve son olarak da *Tutunamayanlar* kitabının öyküsünün noktalandığını söylemektedir (2008, s.267-268).

Modernist bir yaklaşımla kaleme alınan *Tutunamayanlar* romanı kronolojik olarak belirli bir seyirde ilerlememektedir. Neden-sonuç ilişkisi içerisinde devam etmeyen olay ve durumlara olay-zaman-mekân kurgusu olmayan karmaşık bir düzen eşlik etmektedir. Kelimeler alışılmadık düzende bir arada sıralanmış, farklı zaman kiplerini bir arada barındıran söz dizimsel yapılar birbirini kovalamış ve paragraflar arası mantıksal ilişkiler kasıtlı olarak göz ardı edilmiştir. Öyle ki roman içerisinde aynı anda senfoni konseriyle futbol maçı anlatacak kadar ileri durumlarda örnekler tespit edilmektedir:

“...babası malmüdüdü Numan Bey onun küçük yaşta meydana çıkan kabiliyetlerini **soldan bir orta ve gol evet sayın dinleyiciler gol gol gol bütün orkestra üyeleri ayakta alkışlıyorlar itiraz ediliyor hayır hakemin kararı kesin gol radyosunu yeni açmış olanlar için tekrar ediyorum başbakan salona biraz önce girdi** ve erken keşfettiği için oğlu Selim’e **bir piyano bir futbol topu bir daktilo makinesi** ve Selim oynasın diye **bir perdilik bir piyes almıştı...**” (Atay, 1971, s.459).

*Tutunamayanlar* romanını oluşturan bölümlerin birbiriyle konu bütünlüğü oluşturmaması, bir bölüm ve söz dizimsel yapı içerisinde farklı konuların anlatılması kodlayıcıların kategorize edilmesini ve doğru şekilde anlamlandırılmasını zorlaştırmaktadır. Romanın 97-117. sayfalar arasında yer alan şarkı bölümü ve 15. bölümü oluşturan mektup bölümü (Atay, 1971-1972, s.424-493) noktalama işaretleri ve büyük harf kullanımı olmadan kaleme alınmıştır. Yazım ve noktalama kuralları gözetilmeden oluşturulan bölümler farklı türlerin tek çatı altında yer alması bakımından farklı bir edebi değer oluştursa da duygu kodlayıcılarının tespiti, anlamlandırılması ve cümle sınırlarının belirlenmesi açısından zorluk duyulan önemli noktalar arasında yer almaktadır.

#### 4. Kendi Sözcüğünün Kurduğu Yapılardaki Duygu Kodlayıcıları

Duygu Kodlayıcıları	Korku	Öfke	Sevgi	Sevinç	Üzüntü	Toplam
Sıklık	25	43	12	35	61	176
Yüzdellik Durum	14,2	24,4	6,8	19,8	34,65	%100

**Tablo 4.1.** *Duygu Kodlayıcılarının Nicel Analizi*

*Tutunamayanlar* romanından tanımlanan duygu kodlayıcılarının nicelik durumu yukarıdaki tabloda betimlenmiştir. Tabloda her ne kadar toplamda 176 adet kodlayıcı gösterilse de **temelde tespit edilen kodlayıcı sayısı 92**'dir. Bu nicel nüans şöyle açıklanabilir: *Kendi* sözcüğünü bünyesinde bulunduran ve duygu değeri olan her bir kodlayıcı *Tutunamayanlar* romanı içerisinde kaç kez tekrar ettiğine göre sınıflandırıldığında yukarıdaki tabloda verilen değerler ortaya çıkmaktadır. Ancak söz konusu 5 temel duygu değerini veren ana kodlayıcı yani çatı kavram tektir. Bu çatı kavramlar roman içerisinde birden çok kez tekrar etmesi durumunda bağlam içerisinde kazandığı anlamsal değer ne ise ona göre sınıflandırılmaktadır. Yani aynı kodlayıcı bağlam içerisinde birden çok duygu değerine sahip olabilmektedir:

**“Kendine sakla-”** duygu kodlayıcısı *Tutunamayanlar* romanı içerisinde birden çok kez tekrar edilen kodlayıcılardandır. Bağlamsal temelde söz konusu tekrar durumları incelendiğinde **sevgi** ve **korku** kodladığı çıkartılmaktadır. Bu durumda çatı kodlayıcı **kendine sakla-** olsa da iki adet nicel değer ortaya çıkmaktadır:

“...Kendimle biraz yalnız kalmalıyım. Kendimi karşıma alıp öğüt vermeliyim. Bilmediğim bir maceraya atılıyorum çünkü. Kuvvetlerimi gözden geçirmeliyim. Ellerini inceledi, parmaklarını oynatarak: eller hünerlidir. Yumruğunu sıkı: kuvvetli eller. Başarır mıyız dersin Orlie? Kollarını, sandalyenin iki yanına dayayarak gerindi. “Daha vaktim var, daha vaktim var,” diye söylendi. Vaktim de var, içim de var. Bütün kuvvetimle mi atılacağım maceraya? Onu bile korumayacak mıyım? Onu, o ‘şey’i? Kimsenin bilmediği bir parça: tarifi güç, gene de varlığını çok iyi bildiği ‘şey’. Onu da tehlikeye atacak mıydı? Bütün Turgut’u hiçbir zaman teslim etmemişti. Hiçbir zaman. Onu **kendine saklamıştı**. Değerini yalnız Turgut’un bildiği bir ‘şey’...” (Atay, 1972, s.290).

“...Evlendiği gece de onu **kendine sakladı**. Nermin’e anlatmak zordu. Anlatılabilecek gibi başlamamıştı ilişkileri. Selim, kadın olsaydı belki anlardı. Gerçekten neden Selim’e anlatmadım acaba? Alay eder diye korkmuşumdur. Çok erken gittin rahmetli. Şimdi kime anlatacağız? Nermin’e neden anlatmadım? Bu öyle bir ‘şey’dir ki kıskanır bazı olayları. Evlenmeni kıskanır. Belli etmez tabii. Başından geçenleri başkalarına anlatmanı da kıskanır...” (Atay, 1971, s.291).

Akla ilk gelen anlamından farklı olarak kodlayıcılar, bağlam içerisinde farklı bir anlamsal değer kazanabilmektedir: **“Kendinden bekleneni ver-”** duygu kodlayıcısı temel anlamıyla beklentilerin karşılanması karşısında **sevinç**, mutluluk duyulmasına sebep olduğu düşünülebilir. Ancak *Tutunamayanlar* romanındaki olaylar bütünü göz önüne alındığında, konu edilen bir aşk üçgenindeki görevini hakkıyla oynadığı aktarılan roman karakterinin aslında istemese de mecburiyetten belirli davranışlar sergilediği görülmekte dolayısıyla kodlayıcının **üzüntü** kodladığı çıkarılmaktadır.

“...Bir oyunun provaları dolayısıyla sürekli olarak birlikte bulunan bu üç kişinin arasında, yalnız Selim’in yaşadığı başka bir oyun daha oynandı. Selim’in Zeliha’yla ilgilenmesi, Metin’i tahrik etti ve kızla ikinci denemeye girişti. Bu aşkın bütün ağırlığını taşımak Selim’e düştü. Bu üçlü oyunda, baştan beceriklilik göstermediği için, en kötü rol

ona kalmıştı. Bir yandan Zeliha'ya aşkını anlatamamanın güçlüğünü yaşarken, bir yandan da Metin'in bitmez tükenmez aşk hikâyelerini dinlemek zorundaydı. Rolünü oldukça başarılı oynadığı söylenebilir. Hiç olmazsa **kendinden bekleneni veriyordu**. Çok istekli oynadığı ileri sürülemezdi; ama Metin ve Zeliha kadar olmasa da, onun da kendine göre sıkıntıları vardı..." (Atay, 1972, s.400-401).

"**Kendi kendini ye-**" kodlayıcısı gibi çatı kavram olarak belirlenen bazı duygu kodlayıcıları "**kendinden bekleneni ver-**" gibi kodlayıcıların aksine açık, anlaşılır bir durumdadır. Bu tip kodlayıcıların sayısı çok olmasa da bağlam içerisinde açık bir şekilde kazandıkları anlam yanında tek başına kullanıldığında da aynı anlama sahip olmaktadır. Aşağıdaki her iki örnek metin de "**kendi kendini ye-**" kodlayıcısı **üzüntü** kodlamaktadır.

"...Fakat, Turgutçuğum; sen Dostoyevski'yle Çehov'u karıştırıyorsun, bana kalırsa."  
"Olsun, bir daha denerim. Üzülürüm bu sözlerine; biraz **kendi kendimi yerim**. Gene de iyi niyetle denerim bir daha..." (Atay, 1971, s.47).

"...Zavallı Selim, zavallı Selim: **Kendi kendimi yerdim** Ne yapmalı, ne yapmalı, diye..." (Atay, 1971, s.112).

Çatı kavramlar incelendiğinde "**kendine geleme-**" ve "**kendini kaptır-**" duygu kodlayıcıları dikkat çekmektedir. Bu iki kodlayıcının, 92 adet tespit edilen çatı kodlayıcılar arasında en çok duygu değerine sahip olduğu görülmektedir. Her iki kodlayıcı da 10 defa kodlanmaktadır. "**Kendini ele ver-**" kodlayıcısı ise 8 defa kodlanarak en yüksek üçüncü duygu değerine sahip kodlayıcı olarak görünmektedir. "**Kendine geleme-**" kodlayıcısı bir kez **öfke**, bir kez **sevinç**, beş kez **üzüntü**, iki kez **korku**, bir kez de **sevgi** duygu değerlerine sahip olmuştur. "**Kendini kaptır-**" kodlayıcısı iki kez **sevgi**, beş kez **sevinç**, üç kez **üzüntü** duygu değerine sahip olmuştur.

Kodlayıcılar arasında "-mA" olumsuzluk ekinin etkin olduğu örnekler dikkat çekmektedir. 13 adet kodlayıcıda "-mA" olumsuzluk eki anlama doğrudan etki etmektedir. Olumsuz, zıt anlam ifade eden "yok" sözcüğü ile kurulan yapı da benzer şekilde göze çarpmaktadır. Kendisine acımamak anlamında kullanılan ve "**öfke**" kodladığı açık olan "**kendine acıma yok**" kodlayıcısı "yok" sözcüğünü barındıran tek örnek olarak görülmektedir.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük' te *kendi* sözcüğü için dört farklı tanımlama yapıldığı yukarıdaki alan yazı kısmında belirtilmiştir. Sözlükte 81 adet atasözü, deyim, birleşik fiil ve kalıp söz ifadeleri ve 10 adet birleşik kelime verilerek tanımlanmaktadır (Türkçe Sözlük, 2011, s.715,1386). *Kendi* sözcüğünün ana unsur olduğu söz konusu 81 adet yapıdan 16 tanesi *Tutunamayanlar* romanında da tespit edilerek ortak küme oluşturmaktadır: "**kendi derdine düş-**", "**kendini beğen-**", "**kendini bir şey san-**", "**kendinden geç-**", "**kendini avut-**", "**kendini bırak-**", "**kendi kendini ye-**", "**kendini tutama-**", "**kendini ye-**", "**kendini ele ver-**", "**kendini harap et-**", "**kendini kaptır-**", "**kendini yiyip bitir-**", "**kendini kaybet-**", "**kendini toparla-**", "**kendi yağıyla kavrul-**". Geriye kalan 76 adet kodlayıcının anlamsal boyutu yanında duygusal değeri de olduğu gösterilerek Türkçe Sözlük' e katkıda bulunulmaya çalışılmıştır.

Yukarıdaki tabloda nicel durumları verilen 176 adet kodlayıcı göz önüne alındığında **üzüntü** temel duygusunun 61 sıklık ve 34,65 yüzdelerik değeriyle en çok, **sevgi** temel duygusunun ise 12 sıklık ve 6,8 yüzdelerik değeriyle en az kodlandığı görülmektedir. Bu durumun ana sebebi olarak kodlayıcıların tespitinde kullanılan *Tutunamayanlar* romanın konu bütünlüğü ve yazarı Atay'ın üslup özelliği gösterilebilir. Roman, yakın arkadaşı Selim Işık'ın tabancayla intihar ettiği haberini bir gazeteden öğrenen mühendis Turgut

Özben'in olayın etkisiyle birlikte arkadaşına karşı çok fazla ihmalkâr davrandığını fark ederek onun geride bıraktığı izleriyle yaşantısını keşfetmesini konu edinmektedir. *Tutunamayanlar* romanı tek bir cümleyle özetlenemeyecek edebi bir değere sahiptir. Fakat genel itibarıyla roman, Selim Işık'ın intiharı ile *üzüntü* verici bir olayla başlamakta ve intihârın gerçek nedenini araştıran ancak zamanla kendi benliğinin farkına varan Turgut Özben'in bir trene binip gözden kaybolmasıyla yine *üzüntü* verici bir sonla bitmektedir. Bu bağlamda 176 adet kodlayıcıdan birçoğunun olumsuz anlama sahip olmaları normal bir sonuç olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla kodlayıcıların daha çok *üzüntü* daha az *sevgi*, *sevniç* kodladıkları da kaçınılmaz olmaktadır.

##### 5. Duygu Kodlayıcılarının Dizini

- Kendi bacağından asıl-
- Kendi başının çaresine bak-
- Kendi derdine düş-
- Kendi gözünde küçül-
- Kendi kendine sorup dur-
- Kendi kendine söylen-
- Kendi kendine zehir et-
- Kendi kendini ye-
- Kendi sonunu hazırla-
- Kendi yağıyla kavrul-
- Kendi yüzüne bakma-
- Kendini avut-
- Kendinden bekleneni ver-
- Kendinden geç-
- Kendinden öğrendir-
- Kendinde memnun ol-
- Kendinden memnun
- Kendinde nefret et-
- Kendinden utan-
- Kendinde ümidi kes-
- Kendine acı ver-
- Kendine acıma yok
- Kendine acı-
- Kendine cesaret vermeye çalış-
- Kendine düşeni yap-
- Kendine geleme-
- Kendine hesap sor-
- Kendine ihanet et-
- Kendine kız-
- Kendine pay çıkar-
- Kendine yabancılaş-
- Kendine yakın bul-
- Kendine yakın gör-
- Kendine yakıştırama-
- Kendini acındır-
- Kendini affetme-
- Kendini aldat-
- Kendini anlama-
- Kendini aş-
- Kendini başarısız say-
- Kendini beğen-
- Kendini bir limon gibi sık-
- Kendini bir şey san-
- Kendini bırak-
- Kendini bulama-
- Kendini çaresiz gör-
- Kendini çileden çıkar-
- Kendini deneme-
- Kendini duvardan duvara at-
- Kendini ele ver-
- Kendini gülümsemekten alama-
- Kendini gülünç duruma düşür-
- Kendini gülünç duruma düşürme-
- Kendini günah duygusuna kaptır-
- Kendini harap et-
- Kendini harca-
- Kendini heyecana kaptır-
- Kendini heyecanlandır-
- Kendini hoş gör-

- Kendini içinden çıkamayacağı duruma sok-
- Kendini ihmal et-
- Kendini iyi hisset-
- Kendini kaptır-
- Kendini kaybet-
- Kendini kaybetme-
- Kendini kötüle-
- Kendini kurtar-
- Kendini küçümse-
- Kendini mutlu say-
- Kendini öksüz bir çocuk gibi hisset-
- Kendini öldür-
- Kendini sev-
- Kendini sıkma-
- Kendini sorumlu hisset-
- Kendini suçla-
- Kendini suçlu bul-
- Kendini suçlu hisset-
- Kendini tatmin et-
- Kendini toparla-
- Kendini tutama-
- Kendini unut-
- Kendini yabancı hisset-
- Kendini yakıp bitir-
- Kendini ye-
- Kendini yenile-
- Kendini yer-
- Kendini yeterli görme-
- Kendini yiyip bitir-
- Kendini yumuşatmaya çalış-
- Kendisinden yana çık-

### Sonuç

İnsan yaşamının doğal bir parçası olan duygular, çeşitli yaşam alanlarına doğrudan etki etmektedir. İnsanın, kendisine veya başkalarına ait duyguları anlama, sezinleme, yönetme ve yönlendirme yetisi, kapasitesi ve becerisinin ölçümü olarak bilinen duygusal zekânın geliştirilmesi de bireylerin daha bilinçli ve dengeli bir yaşam sürmelerine katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda sağlıklı ilişkiler kurma, motivasyonu artırma ve duygusal refahı koruma açısından duyguların bilinçli bir şekilde yönetilmesi büyük önem taşımaktadır. Bir birey kendisini *sevinçli* hissettiğinde gülümseyebilir, enerjisi artabilir veya sosyal anlamda ilişkileri artabilir. *Üzüntülü* hissettiğinde ise çevresiyle iletişimi azalabilir. Dolayısıyla, duyguların ve duygusal zekânın, bireyin davranışları üzerinde etkin bir role sahip olduğu göz ardı edilemez bir gerçek olduğu sonucuna varılmaktadır.

Alan yazı bilgisiyle detaylandırılmaya çalışılan duygu kavram alanı ve temel duygular eşliğinde *kendi* sözcüğünün anlama doğrudan etki ettiği kodlayıcılar *Tutunamayanlar* romanında tespit edilmeye çalışılmıştır. Soyut bir süreç olan duygular, böylece somutlaştırılmaya çalışılmıştır. *Tutunamayanlar* romanından duygular sadece sezdirim, eksiltili yapılar, örtük, temel anlam, dolaylı – mecaz anlam, çıkarım, veri sunumu gibi öznel ölçütlemeye tekniklerine göre ayrı ayrı değil; tanıklandıkları söz dizimsel yapılarda kazandıkları anlamsal değere göre yani bağlamsal temele göre başlıklandırılmıştır. Söz konusu başlıklar belirlenirken anlam bilimi temel dayanak olarak alınmıştır. Elde edilen veriler ışığında *kendi* sözcüğünün yer aldığı yapılardan 92 adet ana kodlayıcı belirlenmiştir. Bu kodlayıcıların tekrar durumuna göre oluşturduğu 176 adet kodlayıcı *korku*, *öfke*, *sevgi*, *sevinç*, *üzüntü* şeklinde 5 temel duygu adı altında anlamlandırılmıştır. Böylece hangi duygunun *kendi* sözcüğünün bulunduğu yapılardaki kodlayıcılarla el ele vererek nasıl açıklandığı, nasıl kodlandığı mevcut duygu kavramı da sorgulanarak anlamsal bir bütünlük içerisinde gösterilmeye çalışılmıştır. 176 adet kodlayıcı irdelendiğinde *üzüntü* temel duygusunun 61 sıklık ve 34,65 yüzdellik değeriyle en çok, *sevgi* temel duygusunun ise 12 sıklık ve 6,8 yüzdellik değeriyle en az kodlandığı;

çatı kavramlar incelendiğinde “*kendine geleme-*” ve “*kendini kaptır-*” duygu kodlayıcılarının, 92 adet tespit edilen çatı kodlayıcılar arasında en çok duygu değerine sahip olduğu gibi veriler elde edilmektedir.

Duygu kavramı kişisel tecrübeler neticesinde şekillenmektedir. Dolayısıyla duygu kavramı üzerine tek bir roman temel alınarak tek bir araştırmacı tarafından yapılan anlamlandırmalarda veya sınıflandırmalarda eksiklikler olması olağan karşılanmalıdır. Bu çalışmada Türkçenin duygu söz varlığı *kendi* sözcüğü temelinde, *Tutunamayanlar* romanından elde edilen veriler ışığında ele alınmıştır. Ancak farklı bir araştırmacının veya araştırmacı grubunun elde edeceği verilerde farklılıklar olacağı kesindir. Bu bağlamda duygu kavramının ne olduğu başta olmak üzere belirlenen 5 temel duygunun, *kendi* sözcüğünün anlam ve kullanım alanlarının irdelenmesi için yapılacak kapsamlı çalışmalara dikkat çekmek amaçlanmıştır.

### Kaynakça

- Adler, A. (2020). *İnsan tabiatını tanıma*. (A. Yörükân, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aksan, D. (2003). *Dil, şu büyüdü düzen*. İstanbul: Bilgi Yayınları.
- Arslan Erol, H. (2010). Kilis ağzında dönüşlülük zamiri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 345-356.
- Aristoteles. (1926). *The “art” of rhetoric*. (J. H. Freese, Çev.). Loeb Classical Library, Cambridge, MA: Harvard University Press
- Atay, O. (1987). *Günlük*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atay, O. (1971, 1972). *Tutunamayanlar*. İstanbul: Sinan Yayınları.
- Ay, Ö. (2013). Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılan dönüşlülük zamir(ler)i üzerine. *Diyalektolog – Ağz Araştırmaları Dergisi*, Kış – 7, Sayı 7, 13-30.
- Aydınoglu, T. (2014). Analysis on *Kendi*: the reflexive pronoun acquisition in Turkish. *Hacettepe Üniversitesi Yabancı Dil Olarak Türkçe Araştırmaları Dergisi*, Yaz 1, 7-18.
- Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Baydar, T. (2014). Pekiştirilmiş/Pekiştirmeli özne üzerine. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 35, 21-32.
- Baysal, H. B. (2002). *Oğuz Atay’ın hayatı-eserleri-sanatı*. (Yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Böler, T. (2021). *Türkiye Türkçesi biçim bilgisi-I*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ceritoğlu, M. (2014). Dönüşlülük zamiri ve Kırgız Türkçesindeki kullanımını üzerine. *Turkish Studies*, 9/3, Winter, 351-364.
- Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth century Turkish*. England: Oxford University Press.
- Cüceloğlu, D. (1997). *İnsan ve davranışı – psikolojinin temel kavramları*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Çalışkan, N. (2024). Kendi sözcüğü üzerine: tür ve işlev odaklı bir değerlendirme. *Türkbilig*, 2024(47), 180-204.
- Çetinkaya, B. (2006). *Türkiye Türkçesinde mutluluk ve üzüntü göstergeleri*. (Doktora tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çoktuksöken, Y. (1992). *Dil ve edebiyat terimleri sözlüğü*. İzmir: Cem Yayınevi.



- Demir, N. (2018). *Türkçe sözcük bilgisi*. Ankara: Altınordu Yayınları.
- Deny, J. (2012). *Türk dil bilgisi*. (A. U. Elöve, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Descartes, R. (2015). *Duygular ya da ruh halleri*. (Ç. Dürüşken, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınevi.
- Doğan, T. (2019). Güney Azerbaycan Türkçesinde “öz” ve “bile” zamirleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 45, 219-236.
- Durak, M. (1988). Türkçede “kendi” sözcüğü üzerine. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakülteleri Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 113-120.
- Ecevit, Y. (1989). *Oğuz Atay’da aydın olgusu*. İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Ecevit, Y. (2017). “Ben buradayım...” *Oğuz Atay’ın biyografik ve kurmaca dünyası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ekman, P. (2024, 25 Kasım). Erişim adresi: <https://www.paulekman.com/universal-emotions/>
- Ekman, P. (2024, 25 Kasım). Erişim adresi: <http://atlasofemotions.org/>
- Erdem, M.D., Karataş, M., & Hirik, E. (2015). *Yeni Türk dili*. Ankara: Maarif Mektepleri.
- Ergin, M. (1992). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gabain, A.V. (2007). *Eski Türkçenin grameri*. (M. Akalın, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.
- Goleman, D. (2011). *Duygusal zekâ neden IQ’dan daha önemlidir*. (S. Yüksel, Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Gökdağ, B. A. (2011). Dil-beden ilişkileri bağlamında dönüşlülük zamirleri. *Dil Araştırmaları*, Güz, Sayı 9, 9-22.
- Gülensoy, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Güven, M. (2015). Türkçede kendi zamiri ve kendi zamiri ile oluşmuş kelime öbeklerinin kuruluş biçimi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/4, 341-356.
- Hacızade, N. (2012). *Bilişsel dilbilim açısından duyguların dili*. İstanbul: Çizgi Kitapevi.
- Hirik, E. (2018). *Türkiye Türkçesinde mental fiiller*. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- İnci, H. (2007). *Oğuz Atay’a armağan: Türk edebiyatının “oyun / bozan”ı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- İnci, H., & Türker, E. (2012). *Oğuz Atay için bir sempozyum*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil bilimi terimleri sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Karadavut, A. (2023). *Organ adlarıyla kurulan Eski Türkçe deyimlerde duygular*. Konya: Palet Yayınları.
- Karataş, M. (2019). *Her yönüyle Türk dili*. Kayseri: Kimlik Yayınevi.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi grameri şekil bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Koşaner, Ö. (2005). *Türkçede dönüşlü yapıların biçim-sözdizimsel özellikleri*. (Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- LeDoux, J. (2020). *Duygusal beyin – duyguların gizemli dünyası*. (A. Uysal, Çev.). İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Mclaren, K. (2024, 25 Kasım). Erişim adresi: <https://karlamclaren.com/emotional-vocabulary-page/>

- Moran, B. (2008). *Türk romanına eleştirel bir bakış (2.Cilt)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Morgan, C. T. (1991), *Psikolojiye giriş*. Sirel Karakaş & Rükzan Eski (Ed.). Ankara: Meteksan.
- Öztekten, Ö. (2007). Dönüşlülük zamiri özne olabilir mi? *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 2, Sayı 55, 101-114.
- Plutchik, R. (1994). *The psychology and biology of emotion*. England: Harper&Collins.
- Sağır, M. (1993). *Türk dilbilgisi II*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Solomon, R. (2007). *Duygulara sadakat – hislerimiz, bize gerçekte ne anlatıyor?* (F. Çoban, Çev.). Ankara: Nika Yayınevi.
- Tarhan, N. (2020). *Duyguların dili – duygusal zekâya yeni bir yorum*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Temel, E. (2019). 14-16. yüzyıl Doğu Türkçesinde ‘öz’ ile kurulan sözcük öbekleri üzerine. *Türkiyat Mecmuası*, 29/1, 147-162.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara.
- Topaloğlu, A. (2019). *Karşılaştırmalı dil bilgisi terimleri sözlüğü*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Toprak, F. (2016). Kutadgu Bilig’de yönelme durumundaki dönüşlülük zamirlerinin işlevleri. *Turkish Studies*, 11/20, 583-604.
- Tutar, H. (2015). *Davranış bilimleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.
- Yıldız, H. (2016). *Eski Uygurcada mental fiiller*. (Doktora tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.